

ОЛЬГА СУХОМЛИНСЬКА: ЯК ЗРОБИТИ, ЩОБ ДИТИНА БУЛА ЩАСЛИВОЮ

— Ольга Василівна, дозволяйте подякувати Вам за те, що погодилися приділити нам увагу. На початку бесіди декілька слів про сім'ю, в якій ви зростали, і про своє ставлення як вченого. Скажіть, будь ласка, Ваш вибір був заздалегідь спланований прикладом батька чи був все ж таки покликом свого серця? І ще: бути спадкоємцем видатної людини — це престиж чи тяжка праця?

Про сім'ю, в якій я виросла, вже досить багато написано. Батько — Василь Олександрович, мати — Ганна Іванівна, все життя проробила поряд з батьком вчителем російської мови і літератури. І після того, як батько так рано пішов з життя, свої останні роки вона присвятила його творчості. Вона дуже багато збирала, видавала матеріалів, продовжувала підтримувати зв'язок з тими, з ким спілкувався батько. Тоді твори Сухомлинського багато публікувалися, вона готувала їх до публікації і вела надзвичайно велику просвітницьку роботу, присвятила своє життя і свої духовні устремління батьківській спадщині і взагалі постаті батька. В сім'ї нас було двоє дітей, брат старший за мене на півтора року. Ми були такі собі шкільні діти. Квартира директора школи знаходиться в самій школі, тому ми вихованці не лише сім'ї Василя Олександровича, а і його школи, його системи. В школі ми прожили від дня народження і до того, як її закінчили. Школа сільська була довоєнного типу, тому працювати доводилося в надзвичайно важких умовах — в три зміни, з газовими лампами, зі всіма побутовими проблемами. Через це в батьків було дуже мало часу для того, щоб спеціально займатися нашим вихованням. І тому вони нас виховували своїм прикладом, своїм стилем життя, ставленням до справи, своєю поведінкою.

Взагалі, я думаю, що в житті кожної дитини, яка формується, саме батьківський приклад життя більш за все виховує майбутні вчинки та дії, стиль життя, аніж те, що вони можуть розказувати, інколи навіть самі не зовсім дотримуючись того, що вимагають від своїх дітей. На моє з братом виховання вплинули, з одного боку, атмосфера високої духовності в сім'ї (між батьками були дуже гарні й теплі стосунки), а з іншого боку — те, що ми, ще не навчаючись у школі, жили повноцінним шкільним життям в Павлиші, яке було надзвичайно різноманітним і багатогранним. І це значною мірою вплинуло на вибір професії. Я закінчила Київський інститут іноземних мов, але, як зараз я розумію, це була лише перша сходинка, тому що, коли вже батька не було в живих, ще досить довго я не могла знайти, чим мені зайнятися. Я працювала і викладачем в інституті, і в науковій бібліотеці ім. Вернадського, а потім вступила до аспірантури. Мені дуже сподобалося займатися науковою і викладацькою роботою, тобто педагогікою. І, може, саме тоді, коли я вже професійно зайнялася педагогікою як наукою, мені ближче стала постать і справа батька, який він віддав своє життя. Ще зі школи коли батько був директором, а мама вчителькою, я потроху починала розуміти, наскільки вагома постать мого батька. Коли я навчалася в інституті, його ректор, професор Романовський, з великою повагою

ставився до Василя Олександровича, і запрошував його виступати у нас з лекціями. Василь Олександрович розповідав студентам про професію вчителя і пояснював, до чого вони повинні готуватися вже зараз. А коли я вже почала займатися науковою діяльністю, писати статті, вся моя праця розглядалася ніби під мікроскопом. Пригадується, був такий журнал «Радянська школа», і я принесла туди свою першу статтю з французької педагогіки, бо я добре знала мову. Одна жінка подивилася ту статтю та й каже: «О, Сухомлинська! Що, вже й ця пише!». Коли я набувала свого наукового досвіду, я не хотіла, щоб це було схоже на роботу батька, нічого не писала про Сухомлинського, а коли вже здобувся науковий багаж і певною мірою авторитет, я почала займатися справою життя, можна сказати, навіть хобі. Власне, сфера моєї зацікавленості — це вивчення педагогіки 20-30-х років, чим я і займаюся. То ж підсумовуючи вищесказане, я можу зазначити тільки одне: бути спадкоємцем такої людини, як Василь Олександрович — це надзвичайно велика відповідальність, і треба завжди пам'ятати про те, що ти носиш прізвище Сухомлинська.

— Багато хто здатен осуджувати радянську школу лише за те, що вона формувалася в умовах тоталітаризму і в своїй основі несла його родові ознаки. У такому разі, як можна пояснити парадокс, що в країнах так званої «розвиненої демократії» не було і досі немає педагогів, рівних своєю вагомістю і своїм впливом на думку суспільства, які зростали в СРСР, починаючи з С. Макаренка, продовжуючи В. Сухомлинським, і закінчуючи такими новаторами, як В. Шаталов, Н. Шетінін та інші?

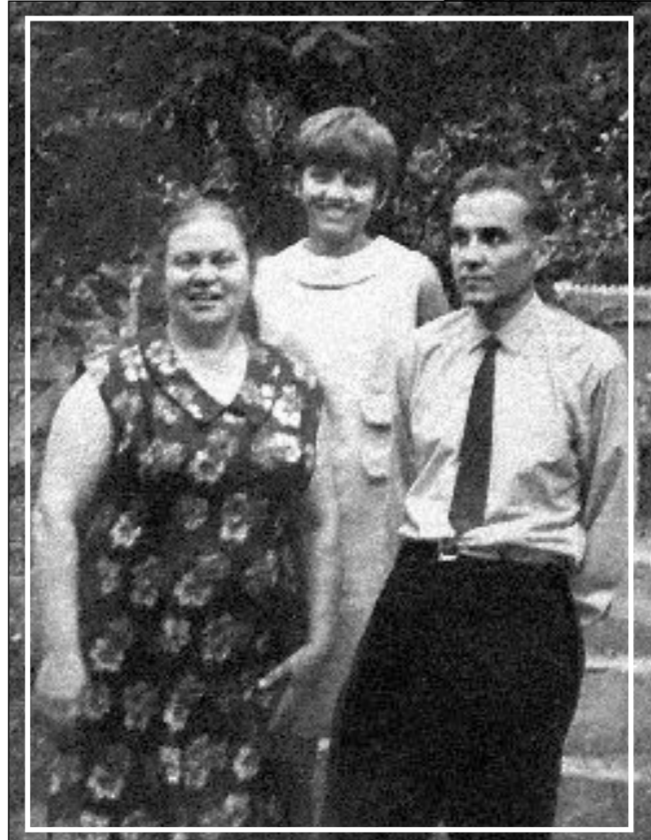
По-перше, я хочу сказати, що історія радянської школи дуже різноманітна і різнопланова. Це я мені кажу як фахівець з історії педагогіки. Деякі періоди існування радянської школи дійсно проходили в рамках вузько ідеологічних, але у 20-ті роки — період національного відродження, який увійшов в історію України, була цікава і різноманітна школа, були дуже цікаві постаті, були різні напрямки. Візьмемо 50-60-ті роки, коли були хрущовська відлига та період демократизації, власне, і Сухомлинський працював саме в цей час. Цей період був сповнений великими творчими пошуками, ті ж шестидесятники, вони значно збагатили і педагогічну теорію, і шкільну практику. Тому, я вважаю, що однозначно підходити до історії радянської школи неправильно.

Що стосується Макаренка, то це породження революційного наслідку після 20-х років. Він виріс звідти, хоча потім багато в чому перечував той розвиток, але ж саме ті роки й спровокували в ньому такі новаторські, революційні ідеї щодо педагогічної практики. І взагалі вся педагогіка співробітництва — там їх була ціла плеяда (Шаталов, Шетінін, Іванов, Соловейчик) — також була породженням процесів 80-х років, тобто можна стверджувати, що це все відбулося хвилеподібно і різноманітно. А про педагогічну практику країн розвинутої демократії, я вважаю, ми не все знаємо. Кожна країна має

своїх героїв і своїх педагогів, незалежно від того, який там рівень демократії. Тому що школа, педагогіка, виховання дітей — це довічні питання, якими опікується кожне суспільство, незалежно від його розвитку. Воно, виходячи зі ступеня свого розвитку, може по-різному вирішувати їх. Але, наприклад, Індія, період колоніалізму: Махатма Ганді породив рух не насилля, але ж створив цілу педагогічну систему для бідних, для простих людей. І я можу сказати як фахівець з Франції, там був такий педагог, який у Селестен Френе, який у високогірному бідному приальпійському селі розвинув свою педагогіку. Вона називається «сучасна педагогіка» або «педагогічна технологія», за якою потім працювала ціла система. Також це стосується і Німеччини, де ми знаємо Вальдорфську педагогіку. Зараз у нас дуже багато шкіл працюють за цією системою. Може, ми якоюсь мірою були ізолювані — вони не знали нас, ми не знали їх. Зараз ми, як неохоче, жадібно поглинаємо те, що на Заході, можливо, було й сто років тому. А вони дізнаються, хто такий Сухомлинський, вони знали, хто такий Макаренко. І моя особиста точка зору полягає в тому, що цей період пізнання є дуже позитивним, адже кожна людина повинна побачити щось інше, щоб потім цінувати своє.

— У Росії, Німеччині, Франції, Китаї, Японії та багатьох інших країнах, я вже не говорю навіть про далеку Кубу, науковим і творчим пошукам В. Сухомлинського академічні та педагогічні кола приділяють найпритрастнішу увагу — його твори вивчають, розвивають, використовують на практиці, за його системою працюють школи і виховні заклади. А як йде справа з надбанням В. Сухомлинського в нас?

Не так погано, як здається на перший погляд. Я можу навіть сказати, що після того, як була практично знищена система дошкільного виховання на початку 90-х років, коли вона взагалі припинила своє існування, зараз вона поступово відроджується.

джується. З великими труднощами, з великими фінансовими та матеріальними проблемами, але вона відроджується, і дошкільне виховання починає вибудовувати свою систему роботи. У нас існує фонд Сухомлинського, де зібрані всі матеріали і є бібліотека. Тож біограф, який там працює, означає, що найбільше цікавляться розробками і матеріалами Василя Олександровича, найбільше вивчають його роботу і впроваджують її в реальність саме вихователі дитячих садочків. Вони туди приходять і занотують необхідний їм матеріал стосовно проведення занять. На цьогорічній Міжнародній виставці «Сучасна освіта ХХІ століття» був нагороджений дипломом другого ступеня дитячий садочок з міста Бровари, який працює саме за системою Сухомлинського. І це вперше за весь час проведення цієї виставки. Але я вважаю, що це дуже добре. Тепер давайте поговоримо про систему або початкову освіту. Насамперед хочу сказати, що свята морально-етичного змісту, яку створив Василь Олександрович, практично увійшли в усі навчальні книги сучасної української початкової школи. Всі читанки, збірники для читання багатьох авторів, за допомогою яких проводять навчальний процес, широко використовують спадщину Сухомлинського. Та не його педагогічні твори, а той художньо-демонстраційний, етико-моральний потенціал, художні мініатюри, які він писав спеціально для навчально-виховного процесу в школі 5-6 класів. Зараз ми знаємо, що в загальноосвітню школу в 5-6 класи впроваджено курси етики, які великою мірою побудовані на ідеях Сухомлинського. Я вже не кажу про художню оповідання, казки, якими насичені ці курси. В нього є книга «Як виховати справжню людину», в якій він розповідає, що таке совість, що таке зло, що таке школа, як любити книгу, як любити вчителя, як любити маму, і саме всі ці теми і проблеми складають основу цього шкільного курсу. Школи за вибором можуть включати не лише цю, а й християнську етику. І саме християнська етика, яка дуже негативно ставиться до цього світського курсу етики (я це говорю, тому що була головою комісії від Міністерства освіти щодо оцінювання цих підручників та побічної літератури), у свої підручники та навчальні книги також включила оповідання Василя Олександровича Сухомлинського. І хоча те громадянське виховання, яке пропонував Сухомлинський, не зовсім відповідає сучасному життю, багато що з того є суттєвим і зараз, наприклад, підготовка вчителя. Сучасна школа особливо потребує досвіду Сухомлинського як керівника навчально-виховного процесу, як менеджера або директора школи.

— Ольга Василівна, ідеї, як люди, старішають раніше, ніж встигають народитися, але деяким вдається зламати межі часу і стати співзвучними будь-якій епосі. На Ваш погляд, в чому полягає сучасність ідей Вашого батька?

Я вважаю, що ідеї стосовно виховання, освіти — ті ж самі, що й в сиву давнину. Як зробити так, щоб дитина була розумною і щасливою? Я думаю, що основним в спадщині Василя Олександровича є його слова: «Любіть дитину. Любіть такою,

якою вона є. Підтримуйте її та виховуйте в ній людську гідність. Бо якщо дитина буде на себе дивитися з гідністю, вона буде з гідністю ставитися до всіх інших». Ще за часів Сократа була така педагогіка, яка називалася «маевтика». Маевтика — підтримка вгортанням. Як дитину в пелюшки загортають, так і ця педагогіка цим займається. Здається, що Сухомлинський деякою мірою співзвучний саме цим ідеям. Тому що в нього: підтримай, підкажи, не нашкодь, похвали. Щоб виховати, треба розуміти, що в кожній людині є позитивне, є якісь здібності, талант. І якраз завдання дорослого, суспільства — віднайти у дитині це. І розгорнути його, дати всі умови, щоб дитина сама реалізувалася у суспільстві. Звичайно, за допомогою батьків і школи. Я думаю, що ці ідеї не застаріють ніколи. Ми напередодні зробили таку підбірку до дев'яносторіччя Василя Олександровича, його окремих статей та витягів з його багатьох творів, де він говорить: «Обережно! Дитина!». Що не треба брудними ногами ступати в душу дитині. Говорить про дійсно важких дітей, яких недоглянули батьки, яких школа зараховує до важких дітей, замість того, щоб полегшити їх життя.

— Булгаковський професор Преображенський казав, що розруха розпочинається перш за все в головах. Самоврядування в такому випадку виступає одним з механізмів, здатних їй протистояти. Від самоврядування особистого до самоврядування суспільного — єдиний шлях, через який можливе оздоровлення державного життя. Ольга Василівна, на Ваш погляд, Василь Олександрович підтримував би цей тезис?

Я вважаю, що справжні лідери живуть серед народу, і їх поважає народ. Чесно кажучи, мені б не зовсім хотілося, щоб у нас в державі було обов'язковим нав'язування якихось ідеалів, цінностей, і їх підкорення. Це має бути широкий громадський рух. Саме так, як воно зараз розвивається, адже ніхто не забороняє висувати свої ідеї. Є товариство Григорія Ващенко, яке носить релігійно-педагогічне знамено національно-патриотичному вихованню. Є також міжнародне товариство послідовників Макаренка. На заході є лабораторія Макаренка. Є Марнбурзький університет, який впродовж багатьох років займається вивченням робіт Макаренка і соціальною підтримкою дітей, які народжуються в колоніях. І є такі прихильники Сухомлинського, які стоять на загальногуманістичних традиціях. Ми зараз не повинні сліпо виконувати або просто виконувати щось таке єдино вірне. Я думаю, що коли пропонується хороша палітра ідей, педагог буде обирати те, що йому краще, і тоді вже звертатися до держави і просити її щось там зробити. А держава має підтримувати те, що лежить у руслі її загальних інтересів, але навіть якщо вона нічого не робить, то це не є таким страшним. Адже в нас є послідовники Сухомлинського, вони багато працюють. Я вважаю, що Сухомлинський назавжди залишиться в історії, тому що це визначна постать, якою Україна може пишатися.

Ми зможемо це зрозуміти тоді, коли будемо уважно читати його

твори. В його творах і в його роботі багато йдеться про самоврядування, яке розгорталося в школі, в учнівському колективі. Він приділяв цьому надзвичайну увагу, казав, що, отримавши такий досвід самоврядування за шкільною партою, в шкільному колективі, спілкуючись з іншими дітьми, дитина буде значно легше входити в живу соціальність і в соціальне життя. Існує такий вислів, він і мені дуже подобається — «жива соціальність». Не яєсь наукове розмірковування стосовно побудови стосунків, як вони мають бути офіційно, а те, що існує в реальному житті. Книга, в якій він підсумовував багаторічний досвід роботи в школі, вийшла в 1969 році. І саме в цій книзі досить багато говориться про самоврядування учнів загальноосвітньої середньої школи. Але я хочу сказати, що Василь Олександрович приділяв велику увагу саме дисциплінованому розвитку особистості, а це, мені здається, може й не рівнозначні, але досить близькі за змістом положення. Тому що самоврядування великою мірою залежить від того, як дитина себе почуває серед інших, як вона вибудовує стосунки, і в будь-якому колективі потрібна самодисципліна, відчуття людини, яка поруч. Мені здається, що обов'язково в реорганізації самоврядування треба спиратися на особистісні якості, які в кожній дитині будуть спрямовані на розбудову повноцінних, взаємоповажаних, толерантних стосунків один з одним. І відповідно, на самодисципліні та вимогливості. Сухомлинський якраз дуже багато говорить і пише про вимогливість. І перш за все треба так побудувати виховання, щоб спочатку говорити про вимогливість до себе, а потім такі ж вимоги ставити до людей, що оточують.

— В більшості країн західної демократії самоврядування стало регулятором й одним з фактів стабілізації суспільного життя. Український локомотив тільки стає на ці колії, шлях в нього буде досить довгий і тяжкий. Що б Ви побажали машиністам, які взяли до своїх рук штурвал?

Що ж побажати? Звичайно ж, терпіння і ще раз терпіння. Тому що, як би ми не говорили, але в нас сформоване патерналистське ставлення до життя, особливо до оточуючих. Зауважу, що радянська влада також доклала до цього своїх зусиль. От такі ми українці, що нам все хтось повинен зробити, а ми повинні сидіти і чекати, доки нам впаде та манна небесна. А ми такі достойні з усіх боків, ну хіба що не святі. І всі держави, всі сусідні, близькі, родичі — всі мають нам щось зробити. Мені здається, що це, звичайно, може, і в менталітеті закладено, але треба так виховувати дитину з самого малку, що ніхто не прийде, ніхто нічого не зробить. І як би до нас не ставились, та треба брати в руки плуг та рало, і дивитися, щоб всі засівали свою ниву. Ми заслуговуємо на те, що нам дісталось. Це не з Марса прилетіло. Ми все це зробили. Може, при мовчазній згоді, притому що «моя хата скраю — нічого не знаю». Це Сухомлинський тож треба працювати і виховувати так, щоб кожен ніс свою міру відповідальності за те, що в нас є.

Віктор Гамолін